

TEVRAT, ZEBUR VE İNCİL'DE BİLGELİKLER¹

Mustafa S. KAÇALIN^{4*}

Çeşitli bakış açılarına göre kapı, duyu, pencere, adını verin bilgi insana beş yolla gelir. Bunlara dini de ekleyebiliriz. Melek, şeytan, cin, cennet, cehennem gibi dilde kullanılan kavramlar bunlarla bağlantılı bilgiler din telkinlerinin sonucudur. Vahiy adı verilen Allah'tan gelen bu çeşit bilgilendirmelerin yalnızca bir kabul olduğu ileri sürülse de günlük hayatımızda bir yeri vardır. Bunun dışında coğrafyaya, iklime bağlı bilgilerin deneyimlerin eklene eklene gelmesi tıpkı kelimelerin oluşturduğu dil gibi yargılanmış, süzölmüş farklılığı bakımından tek bir bilgi kelimesiyle dile getiremeyeceğimiz yoğun, sıkıştırılmış, ağırlıklı bir bilgi yumağı kısacası bilgelik dili oluşur. Kalem, ev, taşıt deyince nasıl birçok çeşitlerinin bir üst başlığın bir türünü algılıyorsak çeşitli vesilelerle kullandığımız, ya da etkisiyle anlatılarımızı yönlendirdiğimiz üst başlıklar olarak bilgeliklerin de sözlükleri, listeleri, değerlendirmeleri başlı başına bir konudur.

Bu çalışmada Kitab-ı Mukaddes'teki atasözleri ve deyimler ele alınmıştır¹. Bu amaçla *Kitab-ı Mukaddes*² Türkçe'deki çevirisinden okunup, notlandı. Burada sizlere bu çalışma sunulacaktır³.

* Bu yazı, VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri'nde (Eskişehir 8 Mayıs 1997) okunmuştur. Burada bazı ekleme ve düzeltmelerle sunulmaktadır

** Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi.

1 Türkçe'de atasözleri ile ilgili gerçek emek mahsulü olan şu çalışmaya bakılabilir: PEREMEÇİ, Osman Nuri [1874-1945]: *Atalar Sözleri*: İstanbul 1943

2 Adı *Kitabı Mukaddes* olan bir kitap değerlendirildiği hâlde bu adın değil de *Tevrat*, *Zebur* ve *İncil*'in adlandırılmasına gidilmesi acabalara takılan doğru anlama güçlüğü ortadan kaldırmak içindir. Nitekim Türkçe'de üç çevirisi bulunan dinle ilgili bir kitapta böyle bir dalgınlık ya da yorgunluk izini görmek mümkündür. Yazar ve çevirenlerin bu konudaki bilgisizliğinden asla söz edilemeyecek olan bu çalışmalarda yine de okuyucu yanlış bilinenmiş olmaktadır

“Keza bkz. İncil, Genesis, I. 27” EBÛ HURAYRA [ö. 677]. *es-Sahîfe es-Sahîha*: § 58 Bk *Halen elde mevcut en eski Hadîs eseri Hemmâm İbn Munebih'in Sahîfesi*. Sahabî Ebû Hurayra (Ö. 58 H./677) nın, talebesi Hemmâm İbn Munebih (Ö. 101 H./718) için hazırladığı ve *es-Sahîfe es-Sahîha* adını verdiği bu hadis eserini, Hadîslerin Tedvîn Tarihi konusunda bir mukaddime ile birlikte neşreden Prof. Muhammed HAMİDULLAH.

Türkçeye Çeviren Talât KOÇYIĞIT, Ankara 1967, 92 s. 218 n. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları LXVIII.

“Kitab-ı Mukaddes’de *Tekvîn* bahsinde de böyle yazılıdır. I, 27.” HAMİDULLAH, Prof. Dr. Muhammed: *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifa-i Hemmam İbn Munebbih*: (58 H / 677) de vefat eden Ebu Hüreyre (r.a.) nin (101 H. / 719) da vefat eden Tilmizi Hemmam İbn Munebbih için hazırladığı Es Sahifa es Sadika adlı Hadis Mecmuası Türkçeye çeviren: Kemal KUŞÇU, İstanbul 1967, 104. s. 24. n. Bahar Yayınları: 6.

Kitabı mukaddes Yahudiliğin *Tevrat* ve *Zebur*’u ile Hristiyanlığın *İncil*’inin ortak adıdır. *Tevrat*’ın bir adı Eski Ahit *İncil*’in bir adı da Yeni Ahit’tir. Kitabı mukaddes yalnızca *Tevrat* değildir, *Zebur* değildir, *İncil* değildir: bunların üçüdür. Hakim anlayışla *Tevrat* ve dört *İncil*’dir. İngilizce, Arapça ve Türkçe’siyle Genesis, Tekvîn, Yaradılış aynı adlar olup *Kur’ân*’daki 2. Bakara suresinin *Tevrat*’taki karşılığıdır.

Bu anlatımın Türkçe’si şöyle olmalıydı: *Tevrat* 1 Yaradılış Sifri 1. Bap 27. ayet.

Üçüncü çevirisinde burası yoktur: (138 *Hadis-ı Şerif*) *İlk Hadis Mecmualarından Hemmam B. Munebbih’in Hadis Mecmuası*: Bu eser, Prof. Muhammed Hamidullah tarafından geniş bir arapça mukadime (giriş) ilâvesiyle neşredilmiştir. Çeviren: Mehmed Ragıp İmamoğlu, 2. Baskı Ankara 1967

Burada çeviricilerin bilgisi ya da dikkati söz konusu idi. Bu eserde aslı Türkçe olup Türkçe’den başka bir dile çevrildikten sonra bir daha Türkçe’ye çevrilen bir yer vardır. Bu da çeviricilerin becerilerini karşılaştırmak bakımından bir ölçüt olabilir.

1. çeviri. Musannaf isimli hadis eserlerinin menşei ve Ma’mer İbn Râşid’in *el-Câmi’i*” 52 s. 163. n.

2. çeviri: «Ma’mer İbn Râşid’in *Musannef* ve *Cami* adlı Hadis eserlerinin menşei». 56. s. 158. n.

3. çeviri: -

Bu alıntı Türkçe’sinden olduğu gibi verilebilirdi: Hadis musannefatının mebdesi ve Ma’mer B. Râşid’in “Câmi’i”.

Bunun gibi aşlının görülmemesinden doğan anlama yanlışlığı için bk.

“ARANY János’un Ve garip boynuz hikâyesi” THÚRY József [1861-1906]: “Orta Asya Türkçesi Üzerine Tedkikler”, Macarca’dan mütercimi: [Mehmed] Râgıb Hulûsî [ÖZDEM] [1893-1943], *Millî Teibbu’lar Mecmû’ası*: İstanbul 1331 [1913] I, 2. sy. 320. s.

Şöyle olmalıydı: ARANY János [1817-1882]’un “A csoda-szarvas regéje” (Ecebli âhunun hikayeti)

Böyle anlaşılmaya *sarvas* (oku. sarvaş) ‘geyik’tir. Kelime *fark* ‘kuyruk’ *farkas* (oku. farkaş) ‘kurt’ gibi başka örneklerin yanı sıra *sarav* ‘boynuz’dan boynuzlu, yani geyik’in yanlış anlaşılması yol açmıştır. Türkçe’de tüy kuyruk bağlantısı tilki için de düşünülmelidir. *tülki* < *tulgi < **ni+lug* ya da *tülki* < *tuikli < *tug+lig*

Bu geyik hikâyesinin yapılan yayınlardan habersiz yeni bir keşfi için bk

AHMETBEYOĞLU, Ali: “Avrupa Hunları’nın “Sihirli Geyik” Efsanesi”, *Prof. Hakkı Dursun YILDIZ Armağanı*: Ankara 1995, 65-68 s Marmara Üniversitesi Yayınları No. 558. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 33.

Yayımlar ise şunlardı:

BUDENZ József [1836-1892]: *Nyelvtudományi Közlemények* [=Dilbilimi Bildirileri]. Budapest 1865, IV.

MORAVCSIK Gyula [1892-1972]: “A Physiologos és a csodaszarvas-monda [Fisiologos ve mucize geyik söylencesi]”, *Körösi Csoma-Archivum* [=Kööröslü Çoma-Belgeliği]: Budapest 1921-1925, I, 236-237. s.

MORAVCSIK Gyula [1892-1972]: “A Csodaszarvas mondája a Bizáncban [=Bizans’ta mucize geyik söylencesi]”, *Ethnographia* [=Halkbilimi]: Budapest 1926, XXXVII, 146-147. s.

Tevrat'taki ilâhiler, atasözleri ve deyimlerin Sumerliler'den kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁴ Sumer atasözleri Tufan kahramanı Ziusudra'ya babası Şuruppak tarafından, *Tevrat*'ta Süleyman'a babası Davud tarafından söyleniyor. *Kur'an*'da ise Lokman tarafından adı verilmeyen oğluna öğüt veriliyor. Lokman'ın kimliği hakkında çok çalışılmış; bazıları onun peygamber olduğunu, bazıları da çok dindar olduğundan Tanrı tarafından uzun ömür verildiğini, yaşamı boyunca bilgisinin arttığını söylüyor. O, 560 yıl yaşamış ve bir adı da Sumerce Ziusdura gibi ölümsüz anlamına gelen *Lubad* imiş. Arami edebiyatında Ahixar, Bizans'ta Planudes olarak ortaya çıkıyor. Bunların hepsi Sumer'deki Ziusdura'ya dayanmaktadır.⁵

Bizim bu çalışmamızın İslâm ile ilgili kısmı hakkında elimizde bir yayın bulunmaktadır.⁶

Eski Ahit Atasözleri

001. Âdemoğlu topraktır toprağa dönecektir Yaratılış 3/19
002. Ağzından çıkan sözü kulağın ışıtsın Yeremya 9/20
003. Ağzını⁷ tutan canını korur Süleymanın Meselleri 13/3, 21/33

Kıtabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit («Tevrat» ve «İncil») İbranî, Kıldanî ve Yunanî Dillerinden Son Tashih Edilmiş Tercümesidir: İstanbul 1981, [3]+902 s. - [4]+274+[3] s Kitapı Mukaddes Şirketi Yayınları.

ZAFERÜ'L-ISLÂM HAN. *Yahudilik'de Talmud'un Mevku ve Prensüpleri*: Çeviren Mehmet AYDIN, [İstanbul] 1981, 89 s. İhya Yayınları No 13

Thomas'ın İncili İsa'nın Gerçek Sözleri * Eski Kopt Dilinden Fransızcaya Çevirenler Philippe De SUAREZ - Emile GILLABERT - Pierre BOURGEOIS - Yves HAAS Türkçeleştiren: Ergün ARIKDAL, [İstanbul 198?], [2]+100+[2] s Ruh ve Madde Yayınları

- 4 Burada, "*Tevrat*'taki ilk beş kitap Musa a.m. döneminde yazılmış olamaz. Çünkü o zaman henüz papirüs kullanılmıyor, ancak taşlar üzerine yazılıyordu" deniyor Yahudi filozofu SPINOZA [1632-1677]'ya göre, Yahudiler'in Babil dönüşünden en az yuz yıl sonra bunlar yazılmış olmalıymış. *Tevrat*'ta bulunan *Atasözleri* kitabının Kral Süleyman'ın olamaz, bunların Yahudiler'den başka bir kavme ait deyimler derlemesidir, Süleyman'ın adı ona eklenmiştir. Çünkü "Süleymanın Meselleri" bölümünde, 25 babın ilk satırlarında, "Bunlar da Süleymanın meselleridir; bunları Yahuda kralı Hizkıyanın adamları toplayıp yazdılar" denmektedir. Halbuki bu kral, Süleyman'dan 250 sonra yaşamış. Bu kadar aradan sonra, yayım olmadığı hâlde bunların Süleyman'a ait olduğunu nasıl bildiğimiz COPPER, Robert *The Inquirer's Text-Book, Being Substance of Thirteen Lectures on the Bibel* [=Araştırmacıların kaynak kitabı, İncil hakkındaki on uç konuşmanın ana konusu] Boston. London 1846, 111. s. Ayrıca bk. ÖRS, Hayrullah *Musa ve Yahudilik* İstanbul 1966, 241 s.; KRAMER, S[amuel] N[oah] [1897-1990] *In the World of Sumer, An Autobiography* [=Sumer dünyasından bir özgeçmiş] Detroit 1986, 225 s

- 5 LUNDE, Paul: *Aesop of the Arabe* [=Araplar'ın Esop'u] Aramco 1974 (Marc-April) 2 s. ÇİĞ, Muazzez İlmiye: *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* İstanbul 1995 (Kasım), 26-27 s ²1996 (Ağustos) Kaynak Yayınları 175

- 6 BAŞARAN, Selman [1947-1993]: *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri* Bursa 1994, [VIII]+182 s Uludağ Üniversitesi Yayın No 10-008-0251

- 7 Dilim

004. Âkıbet selâmet ehlinindir. Mezmurlar 37/37.
 005. Akıl⁸ yaşta değil. Eyub 32/9.
 006. Aklı azın sözü çok olur. Vaiz 10/14
 007. Allah insanı kendi suretinde yarattı⁹. Yaratılış 1/27, 5/1, 9/6.
 008. Allah koyu karanlığın içinden hükmedebilir. Eyub 22/13.
 009. Allah kötülük edenin elinden tutmaz. Eyub 8/20.
 010. Allah'a sığınmak kula beye güvenmekten iyidir. Mezmurlar 118/8-9.
 011. Allah'ın gazabı bir andır, lütfü ömür boyu. Mezmurlar 30/5.
 012. Anası nasılsa kızı da öyledir. Hezekiel 16/44.
 013. Anlamak yürekle olur¹⁰. Tesniye 8/5, 29/4; İşıya 6/9.
 014. Aslanın kuyruğu olmak, tilkinin başı olmaktan iyidir. Talmud 78/5.
 015. Asmadan kazık olmaz. Hezekiel 15/3.
 016. Aşın tadı tuzdur. Eyub 6/5
 017. Ateşe dayanmayan nesneyi sudan geçirmek gerek. Sayılar 31/23.
 018. Atılan köşe taşı olur¹¹. Mezmurlar 51/2, 118/22; İşıya 19/13.
 019. Atın gücü ağzıyla kuyruğundadır. Vahiy 9/19.
 020. Babalar koruk yediler oğulların dişleri kamaştı¹². Yeremya 31/29; Hezekiel 18/2.
 021. Babanın karısı ile evlenmek olmaz. Tesniye 22/30.
 022. Balığın pullusu. Levililer 11/9, 10, 12.

⁸ Anlayış.

¹⁰ ALLÂH: *Kur'ân*: 7. A'râf 179; 9. Tevbe 87, 93; 16. Nahl 108; 17. İsrâ 46; 18. Kehf 57; 22. Hac 46; 63. Münafikûn 3.; RUBEN, W[alter]: "Bir Uygur filozofu hakkında", *III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 15-20 Kasım 1948*: Ankara 1943, 314-337. s. Türk Tarih Kurumu Yayınları IX. Seri - No.. 3. "Uygurca Sutra hakkında Prof. Eberhard'ın Sinolojik mütalâaları", 338-342. s.

¹¹ Temel taşı.

¹² *Atâsı açığ almula yése oglunung tîşî kamâr*. [=Babası ekşi elma yerse oğlunun dişi kamaşır.] KÂŞGARLI MAHMUD [1029?-1094?]: *Dîvânü Lûgati't-Türk* [=Türk Dilleri Sözlüğü]: [Yazılışı: Bağdâd 1074], [Millet Ktp. Ali Emiri Arapça Kit. 4189. sy.'dan] *Tipkibasım/Facsimile* Ankara 1990, 1+638 s. Kültür Bakanlığı Yayınları/1205. Klâsik Eserler Dizisi/11. Yazma: [421-211^a7]; BİLGE [1876-1953]: İstanbul 1333 [1917], II, [251_g]; ATALAY, [Ahmet] Besim [1882-1965]: *Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi Cilt II*: Ankara 1940, II, [311]8]. Türk Dil Kurumu Yayınları: 46

MÜNEBBİHOĞLU Vehb [ö. 732]'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. İsrailoğulları'ndan bir adam kırk yıl kulluk ettiği zaman kendisine vahiy gelirdi. Zina ürünü bir kimse kırk yıl kullukla düşüp kalkmış, fakat kendisine vahiy gelmemiştir. O da, 'Ya Rabbi, anamın, babamın yaptıklarından benim suçum ne?' demiş ve yalvarmayı sürdürmüş, sonunda ona da vahiy gelmiştir. İBN HANBEL [780-855]: *Kitâbu 'z-Zuhd* [=İlgisizlik Kitabı]: İnceleme ve tahkik: Muhammed Saïd Besyûnî ZAĞLÛL, 1986 / 1406, Tercüme Eden: Mehmed Emin İHŞANOĞLU: *İmâm Ahmed Bin Hanbel Kitâbu'z-Zuhd Arapçası ve Türkçe Tercümesi*: İstanbul 1993, (I, 79) 254. h. İz Yayıncılık: 27 *İslam Klasikleri Dizisi*: 5.

023. Balık bekçi istemez¹³. Habakkuk 1/14.
024. Bataklık olmayan yerde kamış bitmez, susuz yerde saz büyümmez. Eyub 8/11.
025. Bilgelik güçlülükten iyidir. Vaiz 9/16.
026. Bilgelik yaşlılarda, anlayış ömrün uzunluğundadır. Eyub 12/12.
027. Bilgelikte üzüntü var bilgide sıkıntı. Vaiz 1/18.
028. Bilgi artıran sıkıntı artırır. Vaiz 1/18.
029. Boş söze son olmaz. Eyub 16/3.
030. Buluntunun beşte biri devletin. Yarattığı 47/24.
031. Bulut dağılır, ölen dirilmez. Eyub 7/9.
032. Çalışan kişiye uyku tatlıdır. Vaiz 5/12.
033. Çöl yerde oturmak, kavgacı ve huysuz kadınla oturmaktan iyidir. Süleymanın Meselleri 21/19.
034. Çörek otu harman dövniyle dövülmez, kimyon üzerinde araba tekerleği döndürülmez. İşıya 28/27.
035. Çukur kazan içine düşer¹⁴. Vaiz 10/8.
036. Çukuru kazan, içine düşer; taş, yuvarlayanın üzerine doner. Süleymanın Meselleri 26/27
037. Dağ yıkılır, taş taşınır. Eyub 14/18.
038. Demir demiri biler. Süleymanın Meselleri 84/17.
039. Demir topraktan çıkar, bakır taştan ayrışır. Eyub 28/2.
040. Dert topraktan çıkmaz, zahmet yerden bitmez. Eyub 5/6.
041. Dinsiz umutsuzdur. Eyub 8/13.
042. Doğrulara hamd yaraşır. Mezmurlar 33/1.
043. Doğruların nesli kutlu, anılması ebedî olur. Mezmurlar 112/2, 6.
044. Dokunmayın sarhoşa yıkılıncaya kadar gitsin. Talmud 79/26.
045. Duvarda gedik açanı yılan sokar. Vaiz 10/8.
046. Eğri doğrulmaz, eksik sayıya gelmez. Vaiz 1/15.
047. El çırpamak kızgınlığı yatıştırmak içindir. Hezekiel 21/17
048. El kaldıranın eli donar. I. Kırallar 14/4.
049. Er olan aslan yürekli olur. II. Samuel 17/10.
050. Eşek ot yanında anırmaz, öküz yem yanında böğürmez. Eyub 6/5
051. Eşitliği sevmeyen hanlık süremez. Eyub 34/17.
052. Fesat eken dert biçer. Süleymanın Meselleri 22/8.

¹³ MEVLÂNÂ, Calâlû 'd-dîn-ı Rümî [1207-1273]: *Maînavî* [=Koşuk]: Tercume ve Şerheden Abdülbâki GÖLPINARLI [1900-1982]: *Mesnevî Tercemesi ve Şerhu*: İstanbul ²1981. (II, 642) 3533. b. İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

¹⁴ *man hafara li ahihi kalibaⁿ avkahu 'llahu fihi karibaⁿ*. as-SAHĀVĪ, Muhammad 'Abdu 'r-rahmân [ö. 1496]: *al-Makâsudu 'l-Hasana* [=Güzelliklerin Amaçları] Bayrût 1406 [1985], 644. s.; SA'DĪ, Abū Abdu 'llah Muşarrıfu 'd-dîn b Muslih [1213-1292]. *Böstân* [=Koku Yurdu]: [Yazılışı: Şîrâz 1257] Çeviren: Hikmet [T.] İLAYDIN, 3 bs İstanbul 1975, 62 s Hürriyet Yayınları: 105. Büyük Klasikler: 17. İslâm Klasikleri 6

053. Gaddarlığa güvenme, çapul ile övünme. Mezmurlar 62/10
054. Gençlik güllerin yaşlılık dikenlerin tacıdır. Talmud 78/12.
055. Geniş evde kavgacı karı ile birlikte olmaksansa, dam köşesinde oturmak ıydır. Süleymanın Meselleri 21/9, 25/24.
056. Gevşek elle işleyen, yoksul olur. Süleymanın Meselleri 10/4.
057. Göz görmeğe, kulak duymağa doymaz. Vaiz 1/8
058. Göze göz, dişe diş¹⁵. Tesniye 19/21.
059. Gözün görmesi, canın istemesinden ıydır. Vaiz 6/9.
060. Gümüşi seven gümüşe, bolluğu seven yemişe doymaz. Vaiz 5/10.
061. Gün güne söz söyler, gece geceye bilgi verir. Mezmurlar 19/2.
062. Güneş batacağı yeri bilir. Mezmurlar 104/19.
063. Güneyden kasırğa gelir¹⁶, kuzeyden soğuk. Eyub 37/9.
064. Habeş derisini, kaplan beneklerini değıştirmez. Yeremya 13/23.
065. Harman döven oküzün ayağını bağlama. Tesniye 25/4
066. Hasta olan ölmez eceli gelen ölür. Talmud 79/25.
- 067 Her işin vakti zamanı var. Vaiz 3/1.
068. Her nesne topraktan yine toprağa döner. Vaiz 3/20.
069. Hikmetin başı Allah korkusudur¹⁷. Eyub 28/28, Mezmurlar 111/10; Süleymanın Meselleri 9/10.
- 070 Hikmetin değeri inciden üstündür. Eyub 28/18
071. Hüküm Allah'ındır. Tesniye 1/17.
072. Işığın karanlığa üstünlüğü olduğı gibi bilgeliğin de ahmaklığa üstünlüğü var. Vaiz 2/13.
- 073 İki kişinin tanıklığı doğrudur. Sayılar 35/30; Tesniye 17/6, 19/15.
074. İnanan ivmez İşaya 28/16.
- 075 İnsanın bütün emeğı ağız içindir. Vaiz 6/7.
076. İşitenin kulakları çınlamak¹⁸. I. Samuel 3/11.

¹⁵ ALLÂH: *Kur'an*: 5 Mâide 45.

¹⁶ Rüzgârın en kötü tipi güneyden gelendir. IBN-İ SÎNÂ [980-1037]: *el-Kânûn fi't-Tıbb* Birinci Kitap: Türkçeye Çeviren: Esin KÂHYA, Ankara 1995, 127 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Sayı: 103 Külliyyatlar Dizisi, Sayı: 5.

¹⁷ *ra'su 'l-hikmatî mahâfatu 'llâhî*. es-SUYÛTÎ [ö 1505]. *el-Câmu 'u 's-Sagîr min Ehâdîsî Beşîri 'n-Nezîr* [=Sevidirici ve Ürkütücü Hadislerden Küçük Derleme]: [Yazılışı: Kâhire 1501], 4 bs. Kâhire 1373 / 1954, II, 17.

¹⁸ *idâ tannat uğumu ahadakum falyadkurnî valyusallî 'alayya valyakul «đakara 'llâhu man đakaranî bi-ğayri¹⁹»*. [=Sizden birinizin kulağı çınlarsa benî ansın («Muhammedü 'r-rasûlu 'llâh» desin), bana salât (ve selâm) etsin, bir de şöyle söylesin. «Beni iyilikle ananı Allah da ansın.» TİRMİZLİ [824-892], SÜNNİOĞLU, TABERANLI ve öbürleri *Allah razı olsun Ebû Râfi'* den MÜNÂVÎ [o 1621] diyor ki Kulak ruha iyi haber gelince çınlar ve bu. Resulullah s m n o kimseyi büyük meleklerin katındaki ruhlar âleminde anmış olduğunu gösterir ÇANTAY, Hasan Basri [1887-1964]: *On Uçuncu Kırk Hadîs ve Meâllerî*: İstanbul 1959, 112 s 34 sy

077. İyi ad iyi kokudan iyidir Vaiz 7/1.
078. İyi iyiliğini kötü kötülüğünü yüklenir. Hezekiel 18/20.
079. İyinin yolu doğrudur. İşıya 26/7.
080. Kadın erkeğin, erkek kadının giyeceğini giyemez. Tesniye 22/5.
081. Kadîr doğruyu eğriltmez. Eyub 34/12.
082. Kalıcı olsun diye kayaya yazmak Eyub 19/24.
083. Kâmil ile kâmil olursun. Mezmurlar 18/25.
084. Kan candır. Tesniye 12/23
085. Kardeş etle kemik gibidir. II. Samuel 19/12.
086. Kavim nasılsa kâhin de öyle olur. Hoşca 4/9.
087. Keklik dağlarda olur. I. Samuel 26/20.
088. Kılıcın cezası öfkeli olur. Eyub 19/29.
089. Kılıcın öldürdüğü kılığın öldürdüğünden mutludur. Yereyanın Mersiyeleri 4/9.
090. Kibir alçaltır, tevazu yüceltir. Süleymanın Meselleri 29/23.
091. Kişi sıkıntıyla doğar. Eyub 5/7.
092. Komşunun evine ayağını seyrek bas; yoksa sana doyar da senden bıkar¹⁹. Süleymanın Meselleri 25/17.
093. Kötü adam canının çektiği ile övünür. Mezmurlar 10/3.
094. Kötülerden kötülük çıkar. I. Samuel 24/13.
095. Kötülerin sevinci kısıdır. Eyub 20/5.
096. Kötülük eken fesat biçer. Hoşca 10/13.
097. Kötülük yapmayana kötülük gelmez. Sirak 7/1.
098. Kötülükten çekinmek anlayıştır. Eyub 28/28.
099. Kulağı yaratan iştir, gözü yaratan görür. Mezmurlar 94/9.
100. Kuş cinsiyle²⁰ uçar. Sirak 27/9.
101. Küçüğü de büyüğü gibi dinleyin. Tesniye 1/17.
102. Mal çoğalınca yiyenler de çoğalır. Vaiz 5/11.
103. Mevki kişiye şeref vermez, kişi mevkiye şeref verir²¹. Talmud 79/20.
104. Ne var idi ise o olur. Vaiz 1/8.

¹⁹ *zur gibbe¹ tazdad hubba¹*. an-NİSĀBŪRĪ, Muḥammad b. ‘Abdi ‘llāh [ö. 1014]: *Mustadrak* [=Anlaşılmak İstenen]; Haydarābād 1334-1341 [1916-1923], III, 347 s.; al-HAYṬAMĪ, Hāfiz Nuru ‘d-dīn ‘Alī b. Abū Bakr Hacı [ö. 1404]: *Macma‘u ‘z-Zavāid va Manba‘u ‘l-Favāid* [=Artık Bilgilerin Dergisi ve Yararlı Bilgilerin Kaynağı]; Bayrūt 1387 [1967], VIII, 175. s. al-MAYDĀNĪ, Abū ‘l-fazl Aḥmad b. Muḥammad [ö. 1224]’nin *Mecma‘u ‘l-Emsāl* [=Atasözleri Derlemesi]’ini çeviren Diyarbekir Mektupçusu SAİD PAŞA *Nuḥbetü ‘l-Emsāl* [=Atasözleri Seçmesi]’inde bu hadis Arap atasözleri arasında anılmaktadır. (Diyârbekir 1289 [1872], 285 s

²⁰ surüsüyle.

²¹ *şarafu ‘l-makân bi ‘l-makân*.

105. O senin başına sen onun topuğuna saldıracaksın²². Yaratılış 3/15.
106. Odun bitince ateş söner, gammad gidince kavga diner. Süleymanın Meselleri 26/20.
107. Oğul atayı, kul ağayı sayar. Malaki 1/6.
108. Olacak bilinmez. Vaiz 8/7.
109. Olgunla olgun olursun. II. Samuel 22/26.
110. Ot kurur çiçek solar. İşıya 40/7, 8.
111. Öfke scfihi, kıskançlık bönü öldürür. Eyub 5/2.
112. Öğüt veren çok, iş yapan azdır. Talmud 78/13.
113. Ölmeden önce tevbe etmeli²³. Talmud 80/30.
114. Ölüm ve dirim dilin elindedir. Süleymanın Meselleri 19/21.
115. Ölümün gölgesi yoktur. Eyub 34/22.
116. Putların ağzı vardır söylemez. Mezmurlar 135/16.
117. Rab korkusu bilginin başlangıcıdır. Süleymanın Meselleri 1/7.
118. Rab korkusu hikmet terbiyesidir. Süleymanın Meselleri 15/33.
119. Rab sevdiğine bağırır, aldığı döver. Süleymanın Meselleri 8/11-12.
120. Rabbin acıması babanın acıması gibidir. Mezmurlar 103/13.
121. Rahatlıkla bir avuç dolusu, sıkıntıyla iki avuç dolusundan iyidir. Vaiz 4/6.
122. Rüzgâr eken fırtına biçer. Hoşea 8/7.
123. Sabah kötülere ölüm gölgesidir. Eyub 24/17.
124. Sabır kibirden iyidir. Vaiz 7/8.
125. Sadaka malın tuzudur. Talmud 79/23.
126. Sağ köpek ölmüş aslandan iyidir. Vaiz 9/4.
127. Salihin ağzında hikmet, dilinde hak söz vardır. Mezmurlar 37/30.
128. Senin kılıcınla ve senin yayınla olmadı²⁴. Yeşu 24/12.
129. Sıkıntı topraktan çıkmaz, yorgunluk yerden bitmez. Eyub 5/6.
130. Sırrını arkadaşına söyleme arkadaşının da arkadaşı vardır. Talmud 78/8.
131. Söz yürekte olur. Eyub 8/10.
132. Sözü kulak dinler, yemeği damak tadar. Eyub 34/3.
133. Su ateşi söndürür, sadaka günahı öldürür. Sirak 3/30.
134. Su karına yağ kemiğe gider. Mezmurlar 109/18.

22 Acaba dost başa düşman ayağa bakar, ile ilişkili mi? *Dost başa düşman ayağa bakar* şöyle anlaşılmalı: Seven sevgisinden dolayı sevdiğinin yüzüne bakmaktan kendisini alamaz, gözü güler; sevmeyen sevmediğinin yüzünü görmek istemediğinden ne zaman gidecek diye ayağına bakar.

23 *mütü kabla an-tamütü* [=Ölmeden önce ölünüz.] ['Alf el-KÂRÎ [ö. 1606]'den Çeviren:] Ahmet [Hulûsi] SERDAROĞLU: *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü 'l-Karî Tercemesi*: Ankara 1966, 122. s. ASKALÂNLİ [1372-1449]'ya göre hadis değildir. Aslında bu, sofilerin sözüdür. Ölmeden önce, nefis ve şehvetlerinizin tutsağı olmaktan kendinizi kurtarınız, demektir.

24 ALLÂH: *Qur'an*: 8. Enfâl 17.

135. Su yüzü yüze gösterdiği gibi, yürek de insanı insana gösterir. Süleymanın Meselleri 27/19.
136. Sular taşı aşındırır. Eyub 14/19.
137. Sulayan sulanır. Süleymanın Meselleri 11/25.
138. Tadı olmayan tuzsuz yenilmez. Eyub 6/6.
139. Tanrı kişinin gördüğü (baktığı) gibi görmez²⁵. I. Samuel 16/7.
140. Taş kesen taştan incinir. Vaiz 10/9.
141. Taş yerinden taşınır. Eyub 14/18.
142. Tutulmayan uğru beğden doğru Talmud 78/10.
143. Tüy koparmak yasak²⁶. Tesniye 14/1.
144. Üryan geldik yine üryan gideriz. Eyub 1/21.
145. Vurana yanağını uzat. Yeremyanın Mersiyeleri 3/30.
146. Yakın komşu irak kardeşten iyidir. Süleymanın Meselleri 27/10.
147. Yas evine gitmek aş evine gitmekten iyidir. Vaiz 7/2.
148. Yeli gözetek ekmez, bulutlara bakan biçmez. Vaiz 11/4
149. Yiğitlikte istediği yere gidene kocalıkta istemediği yere gider. Tesniye 22/18.
150. Yumurthanın akında tat olmaz. Eyub 6/6.
151. Yumuşak dil kemiği kırar²⁷. Süleymanın Meselleri 25/15.041.
152. Yumuşaklık bütün suçları örter. Vaiz 10/4.
153. Zina edenin gözü alaca karanlığı bekler. Eyub 23/15, 24/15.
154. Zina yağmuru keser. Yeremya 3/3.
155. Zinacı taşlanır. Levililer 20/10; Tesniye 22/22.

Deyimler

(Atasözü dışındaki öbür veriler)

001. Aç adamın düş görmesi gibi. İşaya 29/8.
002. Açken demet taşımak. Eyub 24/10.
003. Allah gönlüne göre versin. Mezmurlar 20/4.
004. Allah göstermesin. II. Samuel 20/20.
005. Allah'ın eli üzerinde olmak²⁸. Ezra 7/6, 8/31.
006. Allah'ın sopası. Eyub 21/9.
007. Alının teri kurumadan. Tesniye 24/15.
008. Arı gibi sarmak, çalı alevi gibi sönmek. Mezmurlar 118/12.
009. Aslan ağzından kurtarmak. Mezmurlar 22/21.
010. Aslan yüzlü, ceylân hızlı. I. Tarihler 12/9.

25 Kişi yüze bakar Tanrı yüreğe bakar.

26 Hadis.

27 Dilin kemiği yoktur, ama kemiği kırar.

28 ALLÂH: *Kur'an*: 48. Feth 10.

011. At kişnemesinden dağlar seda vermek Yeremya 8/16
012. At tuynakları akmak taşı gibi sanılmak. İşaya 5/28.
013. Ateş püskürmek²⁹ Hezekiel 38/18.
014. Ateş ve kılıla³⁰. İşaya 66/16
015. Ayağı kaymak. Tesniye 32/35.
016. Ayağının toprağı olmak II. Samuel 16/4
017. Ayak basacak yer. Tesniye 2/5.
018. Aygır beli gibi. Hezekiel 23/20.
019. Bağları kırmak. Mezmurlar 107/14.
020. Baldan tatlı. Mezmurlar 19/10.
021. Baltanın sudan çıkması. II. Kırallar 6/7.
022. Başa kül yerine elenk. İşaya 61/3.
023. Başı bulutlara değmek/ ermek³¹. Eyub 20/6; Hezekiel 31/10
024. Başına kül saçmak. II. Samuel 13/19; Ester 4/1.
025. Başına toprak atıp ul kuşanmak. Yeremyanın Mersiyeleri 2/10.
026. Başına toprak atmak³². Yeşu 7/6; Nehemya 9/1; Eyub 2/12; Hezekiel 27/30. *Vahiy 18/19*.
027. Başında toprak olmak. II. Samuel 1/2, 15/2.
028. Baykuş ile karga oturmak³³ İşaya 34/11
029. Belini bükme. Hâkimler 11/35.
030. Belini kırmak. Tesniye 35/11
031. Bir bakış ile gönlünü kapmak. Neşideler Neşidesi 4/9.

²⁹ çok kızmak.

³⁰ SIENKIEWICZ, Henryk [1846-1916]: *Ateş ve Kılıçla I*: Çeviren: Musa şAMGUL, Ankara 1974, 338 s [Millî Eğitim Bakanlığı] Polonya Klasikleri Serisi: 4. Tanıtması UYGUNER, Muzaffer. "(Kitaplar) Ateş ve Kılıçla", *Türk Dili*: Ankara 1974 (Ekim) XXX, 277. sy. 814-816. s.; SIENKIEWICZ, Henryk: *Ateş ve Kılıçla II*: Çeviren: Musa şAMGUL, Ankara 1977, 214 s Kùltür Bakanlığı Yayınları: 9. Dünya Edebiyatından eviriler: 299. - *Ateş ve Kılıç*. Türkçesi. Okay GONENSIN, İstanbul [yılısız], 331 s Cem Yayınları. Sabah Nobel Dizisi 16.

³¹ Başardığından övünç ve sevinç içinde olmak. LATİFİ [1490-1582]: *Evsâl-ı İstanbul* [=İstanbul'un Nitelikleri]: [Yazılışı: İstanbul 1523-1525]. Hazırlayan: Nermin SUNER (PEKİN) [1916-1997], İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti 77, 1977, Sözlük. [Güvenilirliği olmayan bu yayını okuyucu tarafından kolay ulaşılabileceği karşılaştırılmalarda kolaylık sağlayabileceği duşuncesiyle verildi.]

³² ALLÂH: *Qur'an*: 2. Bakara 67. MEVLÂNÂ, Calâlu 'd-dîn-i Rümî [1207-1273]: *Matnavî* [=Koşuk]: Çeviren: Abdùlbâki GÖLPINARLI [1900-1982]. *Mesnevî Tercemesi ve şerhi* İstanbul ²1984, (VI, 421) 541. b. İnkılâp ve Aka Kitabevleri İZBUDAK, [Mehmet] Velet [1867-1953]: *Atalar Sozu*: İstanbul 1936, 82 s. [Süleymaniye Ktp. Fatih Kit 3543/2 115^b-139^a'dan] 42 ıpkıbasım, T D. K [Yayınları: 30] Başuına toprak koyma koyarsaın ulu yérden koy. (120^b15)

³³ İssiz, bakımsız, yıkık olmak.

032. Bir yolcu imişsin gibi olmak³⁴. Yeremya 14/9.
033. Boyunduruğu kırmak, bağları koparmak Yeremya 5/6
034. Burnuna halka ağzına gem takmak. II. Kırallar 19/28.
035. Buğday yerine diken, arpa yerine keven bitmek³⁵. Eyub 31/40
036. Bulut gibi³⁶ Eyub 30/15.
037. Bulut gibi kaplamak. Hezekiel 38/9.
038. Bulutlara çıkmak. Hezekiel 19/11.
039. Burnundan gelmek. Sayılar 11/20
040. Bütün dünyanın dili bir sözü birdi. Yaratılış 11/1, 6.
041. Ciğerini okumak Hezekiel 21/21
042. Çakallara kardeş devekuşlarına arkadaş olmak. Eyub 30/29
043. Çatal tırnaklı geviş getiren yenir. Tesniye 14/7.
044. Çekirge sürüsü gibi³⁷. Nahum 3/17.
045. Çıbanın üstüne kuru incir koyunca iyileşir. II. Kırallar 20/7; İşıya 38/21.
046. Çıplakları bile soymak. Eyub 22/6
047. Çobansız koyunlar gibi Başıt boş Sayılar 27/17; Markosa göre Incil 6/34
048. Çul kuşanmak, kulde kıvrınmak. Yeremya 6/26; Hezekiel 27/31; Yunus 3/6.
049. Dağ başında işaret. İşıya 30/17.
050. Dağdaki çobansız koyun gibi dağılmak. II. Tarihler 18/16
051. Dam otu gibi kopmadan kurumak. Mezmurlar 129/6.
052. Devekuşu gibi insafsız olmak. Yeremyanın Mersiyeleri 4/3
053. Delik keseye ücret. Haggay 1/6.
054. Deniz kumu gibi³⁸. Bk. Gökteki yıldız, denizdeki kum gibi Kum gibi. Yeremya 15/8; *Romalılara Mektup* 9/28; *Vahiy* 20/9.
055. Devekuşu gibi çırpınmak. Mika 1/8.
056. Dikili taş. II. Kırallar 18/4.
057. Dil epsem baş esen. Mezmurlar 34/12, 13.
058. Dili altında gizlemek. Bk. Çıkar ağzından baklayı. Eyub 20/12.

34 İBN MĀCA, Abū 'Abdu 'llāh Muhammad b Yazīdi 'l-Kazvīnī [824-886]: *Sunan* [=Törelere]. Çeviren: Haydar HATİPOĞLU [ö. 1995]: *Sunen-ı İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. [İstanbul] 1983, (X, 382) 37. Kitābu 'z-Zuhd 3. Bābu 'l-hammī bi 'd-dunyāi 4114. h. Kahraman Yayınları Umumi Neşriyat No: 6, Kur'ân ve Hadis İlimleri Husûsî No: 1.; at-TİRMİDİ: *Sunan*; (IV, 170) 36. Kitābu 'z-Zuhd 18 Bāb 2435. h.; NEVEVİ, Muhyi'd-Dîn-i [1233-1277]: *Kırk Hadis* İ'tikaden. Amelen, Ahlâken İnsanlara Rehber-i Kemâlât Cevâmî'u 'l-Kelim-i Ahmediyeden: [Yazılışı: Şâh 1270]. Nâkili: [BABAN-ZÂDE] Ahmed Naim [1872-1934] İstanbul 1343-1341 [1925]. Sebîlü'r-Reşâd Kütübhânesi Neşriyatı 2 bs. Ankara 1967, 40. h. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No. 120.

35 İşler ters olmak

36 Geçici olmak.

37 Çok, kalabalık. ALLĀH: *Kur'ân*: 54. Kamer 7

38 Çok.

059. Dili damağına yapışmak³⁹. Eyub 29/10; Mezmurlar 22/15, 137/6; Yeremyanın Mersiyeleri 4/4.
060. Dili damağına yapışmak. Mezmurlar 22/15, 137/6
061. Dinsiz sürüsü kısır olur. Eyub 15/34.
062. Diş gıcırdatmak⁴⁰, ıslık çalmak. Mezmurlar 35/16, 37/12, 112/10; Yeremyanın Mersiyeleri 2/16.
063. Dizleri gevşemek. Hezekiel 21/7.
064. Dizlerinde uyutmak. Hâkimler 16/9.
065. Dostun yüz karası düşmanın maskarası. Mezmurlar 79/4.
066. Dökülüp toplanmayan su gibi. II. Samuel 14/14.
067. Dönülmeyen yere gitmek⁴¹ Eyub 16/22.
068. Dudakların kızgınlıkla dolması. İşıya 30/27.
069. Dumanlı bir fırın, alevli bir maşa. Yaratılış 15/17
070. Duvarı el yordamıyla aramak. İşıya 59/10.
071. El çırpamak, ıslık çalmak. II. Kırallar 11/12; Eyub 27/23.
072. Elbise yırtmak. Yaratılış 44/13; II. Samuel 13/31, 15/32, II. Kırallar 5/7, 6/30, 11/14; II. Tarihler 23/13, 34/19; Ezra 9/3; Ester 4/1; İşıya 37/1.
073. Eli uyluğa koymak. Yaratılış 24/2, 9.
074. Eli yunmak⁴². Mezmurlar 26/6.
075. Elin cuzzamını görür de kendi nesnesini görmez. Talmud 79/18.
076. Elle çırpınıp ayakla tepinmek. Hezekiel 6/11.
077. Eski kulağı kesiklerden⁴³. Çıkış 21/6; *Mattaya göre Incil 26/51*; *Markosa göre Incil 14/47*; *Lukaya göre Incil 22/50*; *Yuhannaya göre Incil 18/10*.
078. Eşek eti gibi. Hezekiel 23/20.

39 Susuzluktan sesi kesilmek.

40 KRAMER, S[amuel] N[oah] [1897-1990]: *Tarih Sumer'de Başkar*: Çeviren: Muazzez İlmiye ÇİĞ. Ankara 1990, XXI+349 s. 1 resim. Atasözleri: 99-105. s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi - Sa. 11.

41 Ölmek.

42 Suçtan el çekmek.

43 Kırgızca: *çuñ+a-k*. Eski kamlıkta koruyucu ruhun korumasını kazanmak için çocuğun kulağı kesilirmiş, sonraları bu gelenek yerine küpe takmak geçmiştir. (İNAN, Abdülkadir [1889-1976]: *Manas Destanı*: İstanbul 1972, 228. s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Türk Kültürü Kaynak Eserleri)

Kırgız'lar adak ve dinî törenlerle büyötmeye, yaşatmaya çalıştıkları çocuğa «çunağım» derler ki, bir koruyucu veya yatırın korumasına teslim edilen çocuk demektir. (İNAN, Abdülkadir [1889-1976]: "Isırğa~sırğa Sözüünün Etimolojisi", *Türk Dili Belleten*: Ankara 1947, Seri III, 8-9. sy. 15. s. 4. n.)

Anadolu'da hastalığa yakalanan küçük ve büyük baş hayvanların kulaklarına bir çentik atılır. Bu yolla hastalıklatan iyileşeceğine inanılır.

Türkmenlerde kulağı kesmek sara hastalığına iyi gelir.

Sarılık ve kabakulak gibi hastalıklara kulağa bir çizik atıp hafif kan akıtmak iyi gelir.

Kavgada yırtılmasın diye itlerin kulaklarını keserler.

Eski İstanbul'da kayıkçı esnafının kulağı kesiktir.

079. Eşek gibi⁴⁴. Yaratılış 26/20. Tembel, yavaş, ağır, iş yapmayan. Çekişici. Cinsî gücü çok. Sabırlı.
080. Eti kemiği olmak. I. Tarihler 11/1.
081. Fırın gibi⁴⁵. Hoşea 6/7.
082. Göğe değin. Tesniye 1/28.
083. Gök dürülmek. İşaya 34/4.
084. Gök yüksek, yer pek. Eyub 35/5.
085. Gökle yer arasında asılı kalmak. II. Samuel 19/9.
086. Gökteki yıldız, denizdeki kum gibi⁴⁶. Bk. Deniz kumu gibi. Kum gibi. Yaratılış 22/17, 26/4.
087. Gönlünü çalmak. II. Samuel 15/6.
088. Gönül koymak. Tesniye 32/46.
089. Göz bebeği gibi korumak. Mezmurlar 17/8.
090. Gözlerini göğe kaldırma⁴⁷. Tesniye 4/19.
091. Güzün yemişsiz ağaçlar gibi kendi ayıplarını saçmak. Yahudanın Mektubu 13.
092. Gözüne diken olmak⁴⁸. Sayılar 33/55; Yeşu 23/13.
093. Gözünü esirgememek. Hezekiel 8/18.

44 Tembel, yavaş, ağır, iş yapmayan. Çekişici. Cinsî gücü çok. Sabırlı. [el-İSFAHÂNÎ, Ebû 'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb [ö. 1108]]: *Taḫṣīlu 'n-Neş'eteyn [ve Tahsīlu 's-Sa'âdeteyn] Tercümesi* [=İki Çıkışın Açıklanması ve İki Mutluluğun Kazanılması Çevirisi]: [Mütercimi:] (Bitlis vâlisi Ohrili) Hüseyin Mazhar, Der-i sa'âdet [=İstanbul] 1333 / 1914, 246+ [7] s. Bâb-ı Âlf Ebû 's-Su'üd Caddesi 24 numaralı Matbaa. [Mütercimi] Lütfi DOĞAN: *Mutluluğun Kazanılması*: İstanbul 1974, (6. b.) 52. s., (10. b.) 72. s.; [POLO, Marko 1254-1324]: *Marko Polo Seyahatnamesi I*: Yayına hazırlayan: Filiz DOKUMAN, [İstanbul] [1976], Tercüman - 1001 Temel Eser Dizisi 87. I, 30. s. [Not: Konu edilen yıllar: 1271-1291. Yazılışı: 1295]; KÂTİB ÇELEBÎ [1609-1657]: *Tuhfetü 'l-Ahyâr fî 'l-Hikem ve 'l-Eş'âr* [=Bilgelikler, Atasözleri ve Şiirler Konusunda İyilere Armağan], Hazırlayan: Orhan Şaik GÖKYAY [1902-1994]: *Kâtip Çelebi'den Seçmeler*: İstanbul 1968, Millî Eğitim Bakanlığı Büyük Türk Yazarları ve Şiirleri Komisyonu Yayınları I. Tarih Serisi: 1, 255. s.

45 Kızgın.

46 Çok.

47 Gök duanın kıblesidir. (ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh: *Gazzalî ve Kelâm Felsefesi*: Ankara 1970, 29. s. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları LXXXVIII.) Dua ederken gözler göğe dikilmez. (al-MÜSLİM, Abû 'l-Husayn Muslimu b. al-Haccâc al-Kuşayrî an-Niysâbüri [821-875]: *al-Câmu'u 's-Sahîh* [=Sağlam Toplayıcı]: Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU [1923-1987]: *Sahîh-i Muslim ve Tercemesi*: İstanbul ²1978 (II, 69) 26. Kitâbu 's-Salât 26. Bâb 117-(428), 118-(429). h. İrfan Yayınevi No. 7/2.; an-NASÂİ, Abû 'Abdu 'r-rahmân Ahmad b. Şu'ayb b. 'Alî b. Bahr b. Sinân b. Dînâr [830-915]: *Sunan* [=Töreler]: Calâlu 'd-dîn as-SUYÛTÎ [ö. 1505]'nin *Şarh*'i ve as-SİNDÎ [ö. 1726]'nin *Hâşiya*'sıyla birlikte Mütercimler: A[hmet] Muhtar BÜYÜKÇINAR, Ahmet TEKİN, Ö[mer] Faruk HARMAN, Yaşar EROL: *Sünen'ün-Neseî*: İstanbul 1981, (III, 14) 12. Kitâbu 's-Sahv 9]193. h. Kalem Yayıncılık A. S.)

48 Gözüne batmak.

094. Hayatı sallantıda olmak. Tesniye 28/66.
095. Her yana çalmak. Yaratılış 3/24
096. İki göz yerine geçmek Sayılar 10/31.
097. İki yurekli. I Tarihler 12/33.
098. Kalça dövmek. Eyub 1/20.
099. Kanat germek⁴⁹. İşıya 31/5; Yeremya 48/40.
100. Kanatlarının gölgesine sığınmak. Mezmurlar 57/1.
101. Kardan ak. Mezmurlar 51/7.
102. Kardeşimin bekçisi miyim? Yaratılış 4/9.
103. Karnını doğu yeli ile doldurmak Eyub 15/2.
104. Kartal gibi çevik. II. Samuel 1/23.
105. Kaymağını yemek. Yaratılış 45/18.
106. Kemiklerini kırmak. Sayılar 24/8.
107. Kılıç artığı. Hezekiel 17/21.
108. Kılıçtan çok orman yemek. II. Samuel 18/8.
109. Kılıçtan kaçan gibi kaçmak. Levililer 26/36
110. Kılına dokunulmamak. II. Samuel 14/11.
111. Kısasa kısas. Levililer 24/17; Sayılar 35/16-30.
112. Kızıl kâfir⁵⁰. İşıya 1/8.
113. Kolum kırılsın. Eyub 31/22
114. Koynunda yılan taşımak. Yaratılış 3/1.
115. Köre göz, topala ayak olmak. Eyub 29/15.
116. Kötü kazancın ölçüğü dolmak. Yeremya 51/13.
117. Kötüyü şer öldürür⁵¹. Mezmurlar 34/21.
118. Kulaklarından çıkmak. Tesniye 15/17.
119. Kulakları çınlamak. II. Kırallar 21/12.
120. Kum gibi çok. Bk. Denizdeki kum gibi. Gökteki yıldız, denizdeki kum gibi. Çok. Yaratılış 12/16, 32/12, 41/49; Yeşu 11/4; II. Samuel 17/11; I. Kırallar 4/20, 29. Eyub 29/18; Mezmurlar 139/18; İşıya 10/22, 48/19; Yeremya 33/22; Hoşca 1/10; *Ibranilere Mektup 11/12*.
121. Kurda kuşa yem olmak⁵². Tesniye 28/26; Yeremya 7/33
122. Kurtla kuzu birlikte otlamak⁵³. İşıya 65/25.
123. Kuru ile yaşı bir arada yok etmek. Tesniye 29/19.
124. Kuyruk olup baş olmamak, üst olup alt olmamak. Tesniye 28/14.

49 Korumak.

50 Aşırı saygısız.

51 Dinsizin hakkından imansız gelir.

52 Boşa gitmek

53 Ortalık güven içinde olmak.

125. Külde yuvarlanmak⁵⁴. Yeremya 25/34; Ester 4/1, Hezekiel 27/30.
 126. Lokmayı sirkeye banmak. Rut 2/14.
 127. Ocağını söndürmek II. Samuel 14/7.
 128. Öküz gibi⁵⁵. Sayılar 22/158
 129. Oküz gibi ot yem dermek. Daniyel 4/25, 32, 5/21.
 130. Okuz issini tanır, eşek yemliği bilir. İşaya 1/3.
 131. Öküz kırım otunu yalar gibi. Sayılar 10/31.
 132. Olü evinde gomülür. I. Samuel 25/1.
 133. Örumcek ağı. Eyub 8/14.
 134. Parmağı olmak. Çıkış 8/19.
 135. Rüzgâr altı⁵⁶ Eyub 27/4
 136. Saç yolmak⁵⁷ İşaya 22/12.
 137. Saçına ak düşmek⁵⁸. Hoşea 6/9.
 138. Saçını başını/ sakalını yolmak⁵⁹. Ezra 9/3, Hezekiel 27/31
 139. Saman alevi gibi⁶⁰. Bk. Çalı alevi gibi. Tsefanya 2/1
 140. Saman çöpü gibi olmak. İşaya 41/15; Daniel 2/35.
 141. Semiz koyunla arık koyun uzakta döğüşse bilinmez⁶¹. Hezekiel 34/20-22.
 142. Siğir gibi ot yemek. Eyub 40/15.

54 Külde bürünmek. ATTÂR, Muhammed Feridü 'd-dîn-i [1119-1235] *Mantku 'ı-Tayr* [=Kuş Konuşması] [Yazılışı: 1187] Çeviren: Abdülbaki GOLPINARLI [1900-1982]; *Mantuk al-Tayr*: İstanbul 31968, (II, 129) 3899. b. Şark-İslâm Klasikleri 36

55 Güçlü Kaba. Ahmak, akılsız, aptal. Gevşekliğe yatkın oluşu, çok yediği, kibırlı ve kendisini beğenmiş olduğu için insanın vücudunun belgisidir. Yemek, içmek, uyumak, v.b. gibi hayvanlık [=biyolojik] niteliklerin belgisidir [el-ISFAHÂNÎ: *Tafsîlu 'n-Neş'eteyn* (6 b.) 52 s.; PEKOLCAY, A[ıyşe] Neclâ - SEVİM, Emine. *Yunus Emre'nun Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri Yunus Emre'nun Bir Eseriyle İlgili Şerhlerin Yazmaları*: Ankara 1991, 199. s. Kültür Bakanlığı Yayınları / 1359. *Klâsik Türk Eserleri Dizisi* /16.

56 Güney

57 Çok üzölmek.

58 Yaşlanmak.

59 Bir üzüntüden, bir perişanlıktan ötürü ne yapacağını bilmemek; bir bozgun karşısında duyulan büyük üzüntüden, büyük acıdan dolayı sakalını yolmak. KÂTİB ÇELEBÎ [1609-1657]: *Tuhfetu 'l-Kibâr fî Esfârü 'l-Bihâr* [=Deniz Savaşları Hakkında Büyöklere Armağan]. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Orhan Şaik GÖKYAY [1902-1994], İstanbul 1973, 263. s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları 71.

60 Geçici.

61 İşte ben, semiz koyunla arık koyun arasında ben hükmedeceğim. ²¹Mademki böğürle vuruyorsunuz, ve omuzla itiyorsunuz, ve butün arıkları dışarılara dağıtıncaya dek boynuzlarınızla süşüyorsunuz, ²²bundan dolayı ben sürümü kurtaracağım, ve artık çapul malı olmayacaklar, ve koyunla koyun arasında ben hükmedeceğim

Turuk bukalı semiz bukalı ırakda ⁶boğser [bilser], semiz buka turuk buka téyin bilmez ermiş téyin aña sakıntım. [=Arık buğa ve semiz buğa uzaktan ⁶teperse, semiz buğa ve arık buğa diye bilinmez imiş diye oylece düşündüm.]. Tunyukuk Birinci Bengü Taş, Batı Yüzü

143. Sokaklarını atlarının tuynakları çiğnemek. Hezekiel 26/11.
 144. Su gibi⁶². Yaratılış 49/4.
 145. Taş atmak. II. Samuel 16/6, 13.
 146. Taş baş⁶³. Levililer 13/40.
 147. Taş yürek. Hezekiel 11/19.
 148. Taş yürek. Eyub 41/24.
 149. Toz gibi etmek. II. Kırallar 13/7.
 150. Tuz ekme hakkı⁶⁴. Hâkimler 9/45; Ezra 4/14.

- 62 Oynak. Biçimlenmemiş. Sertleşmemiş. Berrak. KÂTİB ÇELEBÎ [1609-1657]: *Tuhfetu 'l-Ahyâr...*: 255 s
- 63 Daz, kel.
- 64 İyilik. Yapmacıklıktan uzak, anca birlikte kanca birlikte geçen, acı tatlı anısı olan hukuk (SEMERKANDÎ, Ebu'l-leys[-i] [ö. 985] *Tezkiretu'l-Evliyâ (Tercümesi): İnceleme-Metin-İndeks*: [Yayımlayan:] Selâhattin OLCAY [1923-1980], Ankara 1965, 15^ag. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 162. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 7.; MEHMED: *İşk-nâmc*. [Yazılışı: Mısır 1398] Hazırlayan: Sedit YÜKSEL, Ankara 1965, 205^a5292. b. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 150. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 5 ; *Histoire Universelle*: 545 s. 77. n.) Tuzdan dolayı dahi kuldân hesap sorulur (es-SÜLEMÎ, Ebu Abdî'r-Rahmân Muhammed İbn el-Hüseyn İbn Mûsâ [936-1021]: *Cevami'ü Âdabî 's-Süfiyye* [=Sofî Törelerini İçeren Kitap] Tercümesiyle ve notlarla neşreden. Süleyman ATEŞ *Tıs'ate Kütübîⁿ - Tasavvufun Ana İlkeleri Sulemî'nin Risaleleri*: Ankara 1401 - 1981, 54 s.). İbrahim a.m. Kâbe'yi yaptıktan sonra Allah'tan hizmeti karşılığında rahmet ister Allah şöyle buyurur "Ya İbrahim, rahmet istersen oğlunu hocaya ver, çıplağı gydır ve açları toylayıp doyur, sana rahmet vereyim." Açlara nasıl toy edebileceğini soran İbrahim a.m.'a Allah kalan harç içindeki toprağı doğuya, batıya, kuzeye ve güneye savurup "toyumdur, yiyin ey Allah'ın yaratıkları" demesini buyurur. Savrulan topraklar tuza dönüşür. İnsanlar hâlâ bu tuzları yemektedirler (EVLİYÂ ÇELEBÎ [1611-1682]: *Seyâhat-nâme*: İstanbul *Topkapı Sarayı Bağdat* 304 yazması. I, 159^b. yr.) Yahudilikte vefa ve erdem, konukseverliğin örneğidir Yahudiler ve Müslümanlar için tuz başka unsurlarla birlikte kutlu bir dostluğun göstergesidir Ruslar'da da yaygın ve canlı bir konukseverlik örneğidir (JOBES, G.: *Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols* [=Putbilgisi, Halkbilimi ve Belgiler Sözlüğü]: II, 1392. s.; I, 244 s.). Dâvûd a.m. küllü arpa ekmeğini tuzla yermiş (al-YAHSUBÎ, Abû 'l-Fazl 'İyâz b Mûsâ al-Kâzî [1083-1149]: *eş-Şifâ fî Ta'rîfi [-bi Ta'rîfi] Hukûki 'l-Mustafâ* [=Mustafa'nın Hukukunu Tanıtma Konusunda Şifa]: Tercüme: Naim ERDOĞAN - Huseyin S[üdi] ERDOĞAN: *Şifâ-ı Şerif*. İstanbul 1397-1977, 131. s.; as-SUYÛTÎ, Calâlu 'd-dîn 'Abdu 'r-rahmân [ö. 1505]: *Manâhilu 's-Safâ* [=Temizlerin Suvatı] 27. s.). SELEMEOĞLU Süfyan İranlı Selman [ö. 665]'in yanına gitmiş O da ona tuz ekme çıkarmış. «Ye bakalım, hani Allah'ın elçisi bize yapmacık davranmayın demeseydi, ben de size yapmacıktan yiyecekler hazırlardım.» demiş Vâil'in babası anlatıyor: Bir arkadaşımınla birlikte Selman [ö. 665]'i görmeğe gitmiştim. Selman [ö. 665] bize arpa ekmeği ve çekilmemiş iri tuz çıkardı. Arkadaşım: «Bu tuzun yanında kekik olsa ne güzel olurdu.» deyince Selman [ö. 665] bir solukta hakır kırbasını tutuya verip kekik alıp geldi. Yemeği yeyince arkadaşım: «Bize verdiğin yemekle yetinme imkânı da veren Allah'a hamd olsun.» diye dua etti Selman [ö. 665] bu duayı duyunca: «yetinmiş olsaydın, su kırbam tutuda kalmayacaktı.» dedi. Selman [ö. 665]'in bu davranışı

151. Uzanmağa döşek kısa, örtünmeğe örtü dar İşaya 28/20.
152. Yağ bal yemek. II. Samuel 17/29.
153. Yavrusundan edilmiş ayı gibi canı yanmak. II Samuel 17/8
154. Yayı buluta koymak⁶⁵. Yaratılış 9/13.
155. Yelı yakalamağa çalışmak⁶⁶. Vaiz 1/14, 2/11, 17/26, 3/4, 4/6, 5/16, 6/9
156. Yelin önündeki saman gibi olmak⁶⁷. Eyub 21/18.
157. Yer demir gök bakır. Tesniye 28/23.
158. Yer yarıldı gök delindi Yaratılış 7/11 ~ 8/2.
159. Yere çiy düşer gibi. II. Samuel 17/12
160. Yıldız gibi çok. Tesniye 1/10, 28/62; I. Tarihler 27/23.
161. Yıldızlar kadar⁶⁸. İbranîlere 11/12.
162. Yiyenden yiyecek çıktı, güçlüden tatlı çıktı⁶⁹. Hâkimler 14/14, 18
163. Yüreği donmak. Yaratılış 45/26.
164. Yüreği erimek Yeşu 2/11, İşaya 13/7, 19/1; Hezekiel 21/15
165. Yüreği mum gibi erimek. Tesniye 20/8; Mezmurlar 22/14, 67/2.
166. Yüreği oynamak. Yaratılış 42/28.
167. Yüreği yağ bağlamak. Mezmurlar 17/10.
168. Yüreği yanmak. Yaratılış 43/30.
169. Yüreğiyle danışmak. Nehemya 5/7.
170. Yürek acısı. Yaratılış 26/35.
171. Yüz üstü düşmek. Hezekiel 11/13.
172. Zeytin dağı⁷⁰. II Samuel 15/30; Zekarya 14/4.

onun sözünde ve işinde yapmacılıktan, desinler içinden uzak olduğunu gösterir (as-SUHRAVARDİ, Abū Hafs Şihābu 'd-dīn 'Umar b Muhammad [1145-1234] '*Avārıfu 'l-Ma'ārif* [=Bilgeliğin Bilgeleri] [Yazılışı: 1165] Çevirenler. H[asan] Kâmil YILMAZ - İrfan GÜNDÜZ - Mustafa [İsmet] UZUN: *Tasavvufun Esasları*: İstanbul 1409-1989, 30 Bölüm 325. s. Erkam Yayınları: 48)

Sofilere kırk gün boyunca hayattan el etek çekip yalnız bir yere kapanmalarında tuz ekmeyle yetinmeleri tavsiye edilmiştir (as-SUHRAVARDİ: '*Avārıfu 'l-Ma'ārif*' 28. Bölüm 281. s.). ELÇİN, Şükrü. "Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine". *Reşid Rahmeti Arat İçin*: Ankara 1966, 164-171 s. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 19. Seri: I - Sayı A 2. Aynı yazar, aynı yazı, *Halk Edebiyatı Araştırmaları*: Ankara 1977, 74-81. s. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. 24. Halk Edebiyatı Dizisi: 3; GÖZAYDIN, Nevzat: "Türkiye Folklorunda Tuz", *I Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. c Halk Edebiyatı*: Ankara 1976, 61-66. s. Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 19. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 4.; KOCA, Salim: "Türkler'de Tuz ve Ekmek Hakkı [1]", *Millî Kültür*: Ankara 1977, I, 7. sy. 60-64 s., KOCA, Salim: "Türk Karakterinin Sembollerinden Tuz ve Ekmek 2", *Millî Kültür*: Ankara 1977, I, 10. sy. 57-61. s.

65 Ant alâmeti

66 Boşuna uğraşmak.

67 Karşı koymağa gücü olmamak.

68 Çok.

69 Bal - Aslan

70 ATAY, Falih Rıfki [1894-1972]: *Zeytındağı*: İstanbul 1971, [8]+VIII+179 s. Millî Eğitim Bakanlığı 1000 Temel Eser 26

Yeni Ahit

Atasözleri

001. Acımayana acınmaz⁷¹. Yakubun Mektubu 2/13.
002. Açılmayacak örtü, bilinmeyecek gizli yoktur. Lukaya göre İncil 12/2.
003. Adam anasını babasını bırakacak karısına yapışacak. Markosa göre İncil 10/7.
004. Ağaç yemişinden tanınır. Mattaya göre İncil 12/33; Lukaya göre İncil 6/44.
005. Ağız yüreğin taşmasından söyler. Mattaya göre İncil 12/34; Lukaya göre İncil 16/45.
006. Ağıza giren karına geçer, pisliğe gider. Mattaya göre İncil 15/17.
007. Ağıza giren kişiyi kirletmez, ağızdan çıkan kirletir. Mattaya göre İncil 15/11.
008. Ağızdan çıkan yürekten çıkar, kişiyi pisler. Mattaya göre İncil 15/18.
009. Allah katında kişiye itibar yoktur⁷². Romalılara Mektup 2/11; Galatyalılara Mektup 2/6.
010. Allah'ın hükmü gerçeğe göderir. Romalılara Mektup 2/2.
011. Allah'tan korkmaz, kuldan utanmaz. Lukaya göre İncil 18/2.
012. Allah'tan olan bir söz hükümsüz kalmaz. Lukaya göre İncil 1/37.
013. Anlamak yürekle olur⁷³ Mattaya göre İncil 13/15, Yuhannaya göre İncil 12/40.
014. Arayan bulur, çalana kapı açılır. Süleyman'ın Meselleri 8/17, Mattaya göre İncil 7/7-8, Lukaya göre İncil 11/10; Thomasa göre İncil 94/2
015. Atılan taş köşe taşı olur⁷⁴. Mattaya göre İncil 21/42, 43; Markosa göre İncil 12/10, 11, Lukaya göre İncil 11/10, 20/17, 18; Thomasa göre İncil 66/2; Resullerin İşleri 4/11.
016. Az ateş çok odun tutuşturur Yakubun Mektubu 3/5.
017. Az eken az biçer Korintoslulara İkinci Mektup 9/6.
018. Az maya bütün hamuru mayalar. Galatyalılara Mektup 5/9.
019. Başkalarının sana davranmalarını istediğin gibi davran⁷⁵. Lukaya göre İncil 6/31
020. Bedenin ışığı gözdür⁷⁶. Lukaya göre İncil 11/34
021. Bir bulaktan hem tatlı hem acı su kaynamaz. Yakubun Mektubu 3/11.
022. Bir yanağına vurana öbürünü de çevir. Lukaya göre İncil 6/29
023. Bizimle olmayan bize karşıdır⁷⁷. Mattaya göre İncil 12/30; Lukaya göre İncil 11/23.

71 *man lâ-yerhamu lâ-yurhamu*. al-BUĦĀRĪ, Abū 'Abdu 'llāh Muĥammad b. İsmā'īl [809-869]: *al-Cāmu'u 's-Sahīh* [=Sağlam Toplayıcı]: Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU [1923-1987]: *Sahīh-i Buhārī ve Tercemesi*: İstanbul 1989, (XIII, 5985) 78. Adab 18. Bāb 26. h. Ötügen Neşriyat.; al-MUSLİM: *al-Cāmu'u 's-Sahīh*: İstanbul 1970 (VII, 198) 43. Kitābu 'l-Fazā'il 15. Bāb 65. h. İrfan Yayınevi No. 7/7.

72 Allah kimsenin kara gözüne kara kaşına bakmaz. - ALLĀH: *Kur'ân*: 49. Hucurât 13.

73 ALLĀH: *Kur'ân*: 7. A'râf 179; 9. Tevbe 87, 93; 16. Nahl 108; 17. İsrâ 46; 18. Kehf 57; 22. Hac 46; 63. Münafikûn 3.; RUBEN, W[alter]: "Bir Uygur filozofu hakkında", *III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 15-20 Kasım 1943*: Ankara 1943, 314-337. s. "Uygurca Sutra hakkında Prof. Eberhard'ın Sinolojik mütalâaları", 338-342. s.

74 Temel taşı.

75 Hadis.

76 Atasözü.

77 Hadis.

024. Bizimle toplamayan dağdır. Lukaya göre İncil 11/23.
025. Buğday ölürse çok mahsul verir. Yuhannaya göre İncil 12/24.
026. Çukurlar dolar, tepeler alçalır. Lukaya göre İncil 3/5.
027. Dağ üzerindeki şehir gizlenemez⁷⁸. Mattaya göre İncil 5/14.
028. Dışarıdan giren kişiyi kirlenmez içerden çıkan kirlendir. Markosa göre İncil 7/15, 18.
029. Dil ateştir. Yakubun Mektubu 3/6.
030. Dil küçüktür, büyük işlerle övünür. Yakubun Mektubu 3/5.
031. Dünyaya dostluk Allah'a düşmanlıktır. Yakubun Mektubu 4/4.
032. Eğri doğrudur, sarp düzeldir. Lukaya göre İncil 3/5.
033. Ekilen olmadıkçe dirilmez. Korintoslulara Birinci Mektup 15/36
034. El gözündeki çöpü görür, kendi gözündeki merteği seçemez⁷⁹ Lukaya göre İncil 6/41.
035. En azda bağlı olan, çokta da bağılıdır. Lukaya göre İncil 16/10.
036. Eski elbise yeni yama tutmaz. Lukaya göre İncil 5/36
037. Eskiyenin olması yakındır. İbranilere Mektup 8/13.
038. Eve girerken evi selâmlayın⁸⁰. Mattaya göre İncil 10/12; Lukaya göre İncil 10/5.
039. Gelin kiminse güvey odur. Yuhannaya göre İncil 3/29.
040. Gemi ne kadar büyük olsa dümenici istediği yana çevirir. Yakubun Mektubu 3/4.
041. Görülen umulmaz. Romalılara Mektup 8/24.
042. Görünüşe göre değil doğruya göre hükmetmek gerek. Yuhannaya göre İncil 7/24.
043. Göz tokluğu kazançtır. Timeteosa Birinci Mektup 6/6.
044. Günah işleyenler günahın kölesidir. Yuhannaya göre İncil 8/34
045. Hangi ölçkle ölçersen, o ölçkle ölçülür. Lukaya göre İncil 6/38.
046. Hayat yiyecekten, beden giyecekten daha üstündür Mattaya göre İncil 6/25; Lukaya göre İncil 12/23.
047. Hayır duayı büyük küçüğe eder. İbranilere Mektup 7/7.
048. Hazine nerede ise yürek de oradadır. Lukaya göre İncil 12/34
049. Hekim kendisini tanıyanları iyileştirmez. Lukaya göre İncil 4/23, 24; Thomasa göre İncil 31/3.
050. Her övünme kötüdür. Yakubun Mektubu 4/16

78 Görünen köy kılavuz istemez.

79 Basralı Hasan [643-728]'ın bir sözü. İBNU'L-MÜBAREK, Abdullah [736-797]: *Kitâbu'z-Zühud ve'r-Rakâik (Zahidlik ve İncelikler)*: Tercüme M[uhammed] Adil TEYMUR, İstanbul 1992, 56. s. § 215. Seha Neşriyat: 96. Tasavvuf ve Ahlâk Serfisi: 37
yubsiru ahadukumu 'l-kazâte fî 'ayni ahihi va yansâ 'l-cazala avi 'l-cazâa fî 'ayni nafsihi. [al-BUHĀRĪ, Abū 'Abdu 'llāh Muhammad b. İsmā'īl [809-869]]: *al-Adabu 'l-Mufrad*: Terceme ve Şerh A[li] Fikri YAVUZ [ö 1992]. *İmâm Buharî'nin Derlediği Ahlâk Hadîsleri*: İstanbul 1979, [1], 596. s. 268. Bâb 592 h. Sönmez Neşriyat A. Ş. Yayınları: Umumi Neşriyat No 40 Kur'ân ve Hadîs İlimleri Hususî No 14

80 ALLÂH: *Kur'ân*: 24 Nûr 61.

051. Hiçbir peygamber kendi yurdunda barınamamıştır. Mattaya göre İncil 13/57, 58; Markosa göre İncil 4, 5; Lukaya göre İncil 4/23, 24; Yuhannaya göre İncil 4/44; Thomasa göre İncil 31/2.
052. İçinde ayrılık olan ülke çok olur. Mattaya göre İncil 12/25; Lukaya göre İncil 11/17
053. İki beye kulluk eden birine yalan söyler. Mattaya göre İncil 6/24; Lukaya göre İncil 16/13; Thomasa göre İncil 47/6
054. İki kişinin tanıklığı doğrudur. Yuhannaya göre İncil 8/17.
055. İncirde zeytin, asmada incir bitmez. Yakubun Mektubu 3/12.
056. İnsan gündüz gezerse sürçmez. Yuhannaya göre İncil 11/9.
057. İnsan yalnız imanla değil amelleriyle iyi sayılır. Yakubun Mektubu 2/24.
058. İşçi kendi yiyeceğine lâyıktır. Mattaya göre İncil 10/10
059. İşçi ücretine lâyıktır. Lukaya göre İncil 10/7; Tımeteosa Birinci Mektup 4/18
060. İşitecek kulakları olan işitsin. Markosa göre İncil 4/9, 23; 7/16; Lukaya göre İncil 8/8, 14/35
061. İyi ağaç iyi yemiş verir, çürük ağaç iyi yemiş vermez. Mattaya göre İncil 7/18
062. İyi ağaç kötü yemiş vermez, kötü ağaç iyi yemiş vermez. Lukaya göre İncil 6/43
063. İyi yemiş vermeyen ağaç kesilir. Mattaya göre İncil 3/10, Lukaya göre İncil 3/9
064. Kapı çalana açılır⁸¹. Mattaya göre İncil 7/8; Lukaya göre İncil 11/10.
065. Kendisini tanıtmak isteyen gizli iş yapmaz. Yuhannaya göre İncil 7/4
066. Kendisini yükselten alçalır, kendisini alçaltan yükselir. Lukaya göre İncil 14/11, 18/14.
067. Kıskançlık olan yerde karışıklık olur. Yakubun Mektubu 3/16.
068. Kimse gücünün evinden eşyasını soyamaz. Markosa göre İncil 3/27
069. Kişi ne ekerse onu biçer. Galatyalılara Mektup 6/7.
070. Kök kutlu ise dallar da kutludur. Romalılarına Mektup 11/16.
071. Kökünden sökül, denize dikil. Lukaya göre İncil 17/6.
072. Kör körü yederse ikisi çukura düşer. Mattaya göre İncil 15/14; Lukaya göre İncil 6/39.
073. Kotülük işleyen nurdan nefret eder. Yuhannaya göre İncil 3/20.
074. Kul beyinden büyük değildir. Yuhannaya göre İncil 13/16, 15/20
075. Kul ol ki bey olasın. Markosa göre İncil 10/44, 45
076. Kulun kızması Allah'ı yumuşatmaz. Yakubun Mektubu 1/20.
077. Leş nerde kartallar orda. Mattaya göre İncil 24/28; Lukaya göre İncil 17/37.
078. Nur karanlıkta parlar. Yuhannaya göre İncil 1/5
079. Ruhsuz beden, amelsiz iman ölüdür. Yakubun Mektubu 2/26

81 İBNÜ'L-MÜBAREK: *Kutâbü'z-Zühd ve'r-Rakâk*: 20 s. § 21.; Sâlih el-Merî'den es-SULAMÎ, Abû Abdî 'r-rahmân Muhammad b. al-Husayni 'bnî 'l-Muhammad b. Mûsâ b. Hâlid b. Sâlim b. Râviya b. Sa'îd b. Kabîsa b. Sarrâkî al-Ezdî [936-1021]: *Kitâbu 'Uyûbu 'n-Nafsi va Mudâvâtuhâ* [=Nefsin kusurları ve bunların tedavi yolları]: Nisâbü'r ATEŞ, Süleyman: *Kıtabu Uyubü'n-Nefsi ve Mudavatuha (Nefsin kusurları ve bunların tedâvi yolları)*, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1977, III, 215. s. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Yayınları - Sayı 3

080. Sağ elin verdiği sol elin duymasın⁸². Mattaya göre İncil 6/3; Thomasa göre İncil 62/4.
081. Sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir. Mattaya göre İncil 5/39.
082. Sağlar değil sayrılar hekime muhtaçtır. Markosa göre İncil 6/48; Lukaya göre İncil 5/31
083. Sezar'ınki Sezar'a Tanrı'nınki Tanrı'ya. Mattaya göre İncil 22/21; Markosa göre İncil 12/17; Lukaya göre İncil 20/25; Thomasa göre İncil 110/6.
084. Sonuncu sapıklık birincisinden daha kötü olur. Mattaya göre İncil 27/64.
085. Şimşek bir yanda çakar, aydınlık öbür yanda parlar. Lukaya göre İncil 17/24.
086. Tilkinin ini, kuşun yuvası vardır. Mattaya göre İncil 8/20; Lukaya göre İncil 9/58.
087. Tuz tatsız olmuşa o ne ile tuzlanır⁸³? Mattaya göre İncil 5/13; Markosa göre İncil 9/50; Lukaya göre İncil 14/34.
088. Ululanan alçaltılır, alçalan yükseltilir. Mattaya göre İncil 22/12.
089. Ucret yardım değil borçtur. Romahlara Mektup 4/4.
090. Ülke bölünürse yaşanmaz Markosa göre İncil 3/26.
091. Uzünç ölüm doğurur. Korintoslulara İkinci Mektup 7/10
092. Vasiyet ölümle ispat olur. İbranilere Mektup 9/17.
093. Vermek almaktan üstündür⁸⁴. Resullerin İşleri 20/35.
094. Yahudi âlâmet Yunan hikmet arar. Korintoslulara Birinci Mektup 1/22.
095. Yarın için gam çekilmez. Mattaya göre İncil 6/34.
096. Yaşatan ruhtur. Yuhannaya göre İncil 6/68.
097. Yel istediği yerde eser, sen sesini iştirsin. Yuhannaya göre İncil 3/8.
098. Yeni giyeceğe eski yama dikilmez. Mattaya göre İncil 9/16, 17; Markosa göre İncil 2/21, 22; Thomasa göre İncil 47/17.

82 *raculuⁿ tasaddaka bi-sadakatⁿ fa-ahfâ-hâ hattâ lâ-ta'lamu yamînu-hu mâ tunfikü şimâlu-hu.* [=Sağ elinin verdiği sol eli duymayacak derecede gizli sadaka veren kimse.] al-MUSLİM: *al-Câmu'u 's-Sahîh*: İstanbul ²1978 (III, 221) 12. Kitâbu 'z-Zekât 30. Bâb 91. h İrfan Yayınevi No. 7/3.; at-TİRMİDÎ: *Sunan*: (IV, 209) 36. Kitâbu 'z-Zuhd 41. Bâb 2500. h.

83 Et kokarsa tuz çare, tuz kokarsa ne çare. Tuz: Bilgin. MERYEMOĞLU İsa r.h. havarilerine söylemiştir.
Küfeli İmrân'dan. İBNU'L-MÜBAREK: *Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rakâik*: 71. s § 283
UYEYNEOĞLU Süfyân'dan. İBN HANBEL [780-855]: *Kitâbu 'z-Zuhd*: (I, 144) 478 h . (147 s) 491. h.

84 *al-yadu 'l-'ulyâ hayruⁿ mina 'l-yadi 's-suflâ.* İBN ANAS, Mâlik [ö 795]: *al-Muvattâ'* [=Düzenli ~ İndirici]: Çevirenler: Ahmet M[uhtar] BÜYÜKÇINAR, Yaşar EROL, Ahmet ARPA, Durak PUSMAZ, Abdullah YÜCEL, İstanbul 1982. (II, 684) 58 Kitâbu 's-Sadaka 2. Bâb 8 h. Al-Tuğ Yayınları
al-BUĞÂRÎ, Abû 'Abdu 'llâh Muḥammad b. İsmâ'îl [809-869]: *al-Câmu'u 's-Sahîh* [=Sağlam Toplayıcı]: Mütercimi: Mehmed SOFUOĞLU [1923-1987]: *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*: İstanbul 1987, (III, 1354) 25. Zakât 19. Bâb 31. h Otügen Neşriyat.
ABÛ DÂVÛD, Sulaymân b. al-Aş'as b. İshâk as-Sicistânî al-Azdî [817-888] *Sunan* [=Toreler]: Tercüme: İbrahim KOÇAŞLI. *Sunen-ı Ebî Davud ve Tercemesi*: İstanbul 1983. (II, 572) 3. Zakât 28. Bâb 1648 h. Millî Gazete Yayınları No: 2.
at-TİRMİDÎ: *Sunan*: (I, 455) 7 Kitâbu 'z-Zakât 38 Bâb 675 h

- 099 Yüzün ışığı gözdür Mattaya göre İncil 6/22
 100 Zinacı taşlanır. Yuhannaya göre İncil 8/5.

Deyimler

(Atasözü dışındaki öbür veriler)

01. Allah etmesin! Lukaya göre İncil 20/16.
 02. Allah'ın kuzusu. Yuhannaya göre İncil 1/29.
 03. Ayağının tozu ile gelmek. Mattaya göre İncil 10/14.
 04. Ayakkabısının bağcığını bile çözmeğe lâayık değil. Yuhannaya göre İncil 1/27.
 05. Ayaklarının altına sermek Mattaya göre İncil 22/44.
 06. Ayı ayağı gibi. Vahiy 13/2.
 07. Belirsiz kabir gibi Lukaya göre İncil 11/44.
 08. Bildiğini soyleyip, gördüğünü anlatmak. Yuhannaya göre İncil 3/11.
 09. Bir kıl bile eksilmemek. Lukaya göre İncil 21/19.
 10. Boynuna büyük bir değirmen taşı bağlayıp kendisini denizin dibine atmak. Mattaya göre İncil 18/6; Markosa göre İncil 9/42; Lukaya göre İncil 17/2.
 11. Buğday gibi kalburlamak. Lukaya göre İncil 22/31
 12. Çalı alevi gibi⁸⁵. Bk. Saman alevi gibi. Habercilerin İşleri 30/7.
 13. Çobansız koyunlar gibi dağılmak. Mattaya göre İncil 9/38; Markosa göre İncil 6/34
 14. Devenin iğne deliğinden geçmesi zengininin melekûta girmesinden kolaydır⁸⁶. Mattaya göre İncil 19/24; Markosa göre İncil 120/25; Lukaya göre İncil 18/24.
 15. Dikenden incir, çaldan üzüm toplanmaz. Lukaya göre İncil 6/44.
 16. Dikenli çalılıkta üzüm yetişmez, deve dikenlerinden incir derilmez. Mattaya göre İncil 7/15, 20; Lukaya göre İncil 6/43, 45; Thomasa göre İncil 45/2
 17. Diş gıcırdatmak Mattaya göre İncil 8/12, 13/42, 13/50, 22/13, 24/51, 25/30; Markosa göre İncil 9/18; Lukaya göre İncil 13/28, 18; Resullerin İşleri 7/54.
 18. Köpeğe temizlik vermek, domuza inciye takmak⁸⁷. Mattaya göre İncil 7/6; Thomasa göre İncil 93/1.
 19. Ekmediği yerden biçip, saçmadığı yerden düşmek⁸⁸. Mattaya göre İncil 25/24.
 20. Elbiseleri yırtmak. Markosa göre İncil 14/63; Resullerin İşleri 14/14.
 21. Göz altına almak. Lukaya göre İncil 20/20.

⁸⁵ Geçici.

⁸⁶ ALLÂH Kur'an: 7. A'râf 40.

⁸⁷ *Margaritas ante porcos*. Kuşukcu ve maddeye düşkün kişilerin manevi değerleri anlamayacağı, bu yüzden de onlara zarar verebileceği belirtiliyor. ÖZBAYOĞLU, Erdeniz: *Latince Ozdeyişler Deyimler, Atasozleri*: İstanbul 1988, 46. s. Klasik Yayınlar: 2.; Bilginin lâayık olmayan birine öğretilmemesi kastediliyor. İBN MÂCE [824-886]: *Sunan* [=Toreler]: Çeviren Haydar HATİPOĞLU [ö. 1995] *Sunen-ı İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*: [İstanbul] 1982, (I, 227) 1 Mukaddime 17. Bâb 224. h. Kahraman Yayınları Umumi Neşriyat No 6 Kur'an ve Hadis İlimleri Husûsî No. 1., el-HARİRÎ [1054-1145]: *Makâmât* [=Konaklar]: Çeviren Sabrı SEVSEVİL, İstanbul 1952, 376 s [Millî Eğitim Bakanlığı] Şark-İslâm Klasikleri 23

⁸⁸ Sert bir kışı olmak

22. Göze göz. dişe diş. Mattaya göre İncil 5/38
23. Gözünün bebeği gibi kollamak. Tesniye 32/10; Mezmurlar 17/8; Suleymanın Meselleri 7/2; *Thomasa göre İncil 25/3.*
24. Guvercin gibi saf. Mattaya göre İncil 10/16.
25. Kardeşinin gözündeki saman çöpünü görür de kendi gözündeki merteği görmez. Mattaya göre İncil 7/3; Lukaya göre İncil 6/41, 42; *Thomasa göre İncil 26/2.*
26. Kargadan ibret alın⁸⁹. Lukaya göre İncil 12/24
27. Kılı bile gitmemek Resullerin İşleri 27/34.
28. Konağı issiz olsun, oturanı olmasın. Resullerin İşleri 1/20
29. Koymadığını almak, ekmediğini biçmek. Lukaya göre İncil 19/21.
30. Körün kör kılavuzu. Mattaya göre İncil 15/14.
31. Kuş gibi⁹⁰. Mattaya göre İncil 10/6.
32. Ne yer ne yedirir⁹¹. Lukaya göre İncil 11/52, Mattaya göre İncil 23/13. *Thomasa göre İncil 102/6.*
33. Ölü yerden dırılse yine inanmaz. Lukaya göre İncil 16/31.
34. Ruhun guvercin gibi inmesi⁹². Mattaya göre İncil 3/16, Markosa göre İncil 1/10; Yuhannaya göre İncil 1/32.
35. Taş üstünde taş bırakmamak⁹³. Mattaya göre İncil 24/2, Markosa göre İncil 13/2, Lukaya göre İncil 19/44, 20/6.
36. Tavuğun civcivleri kanatları altında topladığı gibi. Mattaya göre İncil 23/37; Lukaya göre İncil 13/34.
37. Vay başına Mattaya göre İncil 26/24; Lukaya göre İncil 11/43.
38. Yedi kez tövbeyi bozsa bağışla. Lukaya göre İncil 17/4.
39. Yel üfördü su götürdü. Mattaya göre İncil 7/25, 27.
40. Yelken açmak⁹⁴ Habecilerin İşleri 13/4, 15/39, 27/1.
41. Yılan gibi⁹⁵. Mattaya göre İncil 10/6.
42. Yola dal sermek. Markosa göre İncil 11/8.
43. Yürekle inanmak ağızla söylemek. Romalılara Mektup 10/10.
44. Yüzüne tükürmek. Mattaya göre İncil 26/27
45. Zeytin dağı. Mattaya göre İncil 24/3, 26/30; Markosa göre İncil 11/1, 13/3, 26, Lukaya göre İncil 19/37, 21/37, 22/39; Yuhannaya göre İncil 8/1-2; Resullerin İşleri 1/12.

---

89 Yemi ayağına gelir.

90 Hafif.

91 Sığırların yemliğinde uyuyan köpek.

92 TUNA, Osman Nedim: "Kokturk Yazıtlarında "Ölüm" Kavramı ile İlgili Kelimeler ve "kergek bol-" Deyiminin İzahı", VIII. *Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957* Ankara 1960, 131-148. s. Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı: 179.

93 Yıkmak, yerle bir etmek.

94 Yelken kurmak. GÖKYAY, Orhan Şaik [1902-1994]: *Dedem Korkudun Kitabı* İstanbul 1973. 309^b s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları
 ERGİN, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı I. Giriş - Metin - Faksimile* Ankara 1958, D. 306|3 s. Türk Dil Kurumu Yayınlarından - Sayı 169

95 Tedbirlı. akıllı